

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

میراث فرهنگی ایران در عصر سلجوقی

اهداف درس ۱۴: میراث فرهنگی ایران در عصر سلجوقی

از شما دانش آموزان انتظار می رود پس از پایان این درس به سوالات زیر پاسخ دهید.

- ۱- چرا حکومت سلجوقیان بین سه سلسله ترک تبار از اهمیت بیشتری برخوردار است؟
- ۲- تشکیلات حکومت سلجوقیان بر چه اساسی پایه گذاری شده بود؟ شرح دهید.
- ۳- جایگاه و قدرت سلاطین سلجوقی چگونه بود؟ توضیح دهید.
- ۴- وزیران در تشکیلات سلجوقی از چه قدرت و اختیاراتی برخوردار بودند؟ شرح دهید.
- ۵- چرا سلجوقیان برای اداره کشور از وزیران ایرانی بهره می بردند توضیح دهید.
- ۶- به دو نمونه از وزرای سلجوقیان و اقدامات موثر آنها اشاره نمایید.
- ۷- مدارس نظامیه چگونه و توسط چه کسی تاسیس شد؟
- ۸- نظامیه های مهم را نام ببرید و مقررات و قوانین آنها را بیان کنید.
- ۹- گسترش زبان و ادب فارسی در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را توضیح دهید.
- ۱۰- از چه زمانی واژه های ترکی وارد زبان فارسی شدند؟
- ۱۱- رونق و توسعه شهرها و معماری در دوره سلجوقی چگونه بود؟
- ۱۲- ویژگی های خاص معماری دوران سلجوقی را توضیح دهید.
- ۱۳- چند نمونه از هنرهای دوران سلجوقی را نام ببرید.

از میان سه سلسلهٔ ترک تبار که بر ایران حکومت کردند، **سلجوقیان** اهمیت بیشتری داشتند. زیرا:

به سبب تأثیری که در تحولات ایران و سایر سرزمین های اسلامی داشتند.

به سبب وسعت قلمروشان

بر گرفته از تشکیلات به جای مانده از سامانیان و غزنویان

بر گرفته از نظام اداری و حکومتی ایران باستان

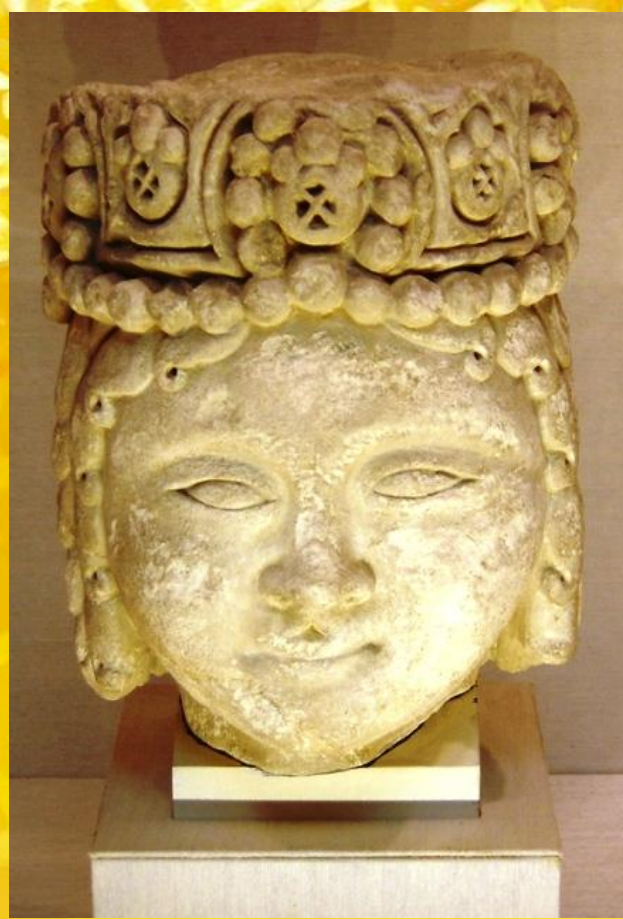
سلاطین

در رأس حکومت سلجوقی، سلطان قرار داشت.

خلیفه ← بیشتر ریاست معنوی و دینی

سلاطین ← قدرت سیاسی و نظامی

سلاطین سعی می کردند برای مشروعیت بخشیدن به حکومت خود و جلب نظر مردم، خود را مطیع و پشتیبان دستگاه خلافت نشان دهند.

سردیس شاهزاده سلجوقی

اگرچه شاهان در امور مختلف با وزرا مشورت می کردند اما رأی و نظر آنها مافوق همه بود.

سلاطین زندگی پر تجملی داشتند و صاحب املاک و ثروت زیادی بودند.

از مهمترین مقام های عهد سلجوقی

حکومت سلجوقی قدرت و عظمت خود را با سیاست و کفایت **وزیران ایرانی** به دست آورده بود.

سلجوقیان، مردمانی گله دار و بیابان گرد بودند که با زور شمشیر، امور سیاسی و نظامی را در اختیار گرفتند.

برای اداره قلمرو پهناور خود ناگزیر شدند از وزیران ایرانی استفاده کنند.

«عمیدالملک گُندری» وزیر سلطان طغرل نقشی مؤثر در موفقیت های این سلطان داشت.

«خواجه نظام الملک» وزیر آلب ارسلان و ملکشاه نیز چنان قدرت و نفوذی داشت که کمتر کاری بدون صلاحدید و مشورت او انجام می گرفت.

- ✓ در نتیجه تدبیر و مدیریت آنها، اوضاع اقتصادی و فرهنگی بهتر شد.
- ✓ کشاورزی، بازرگانی، صنعت، هنر و معماری رشد زیادی کرد.
- ✓ تنظیم رابطه سلطان با خلیفه و دیگر فرمانروایان بود.

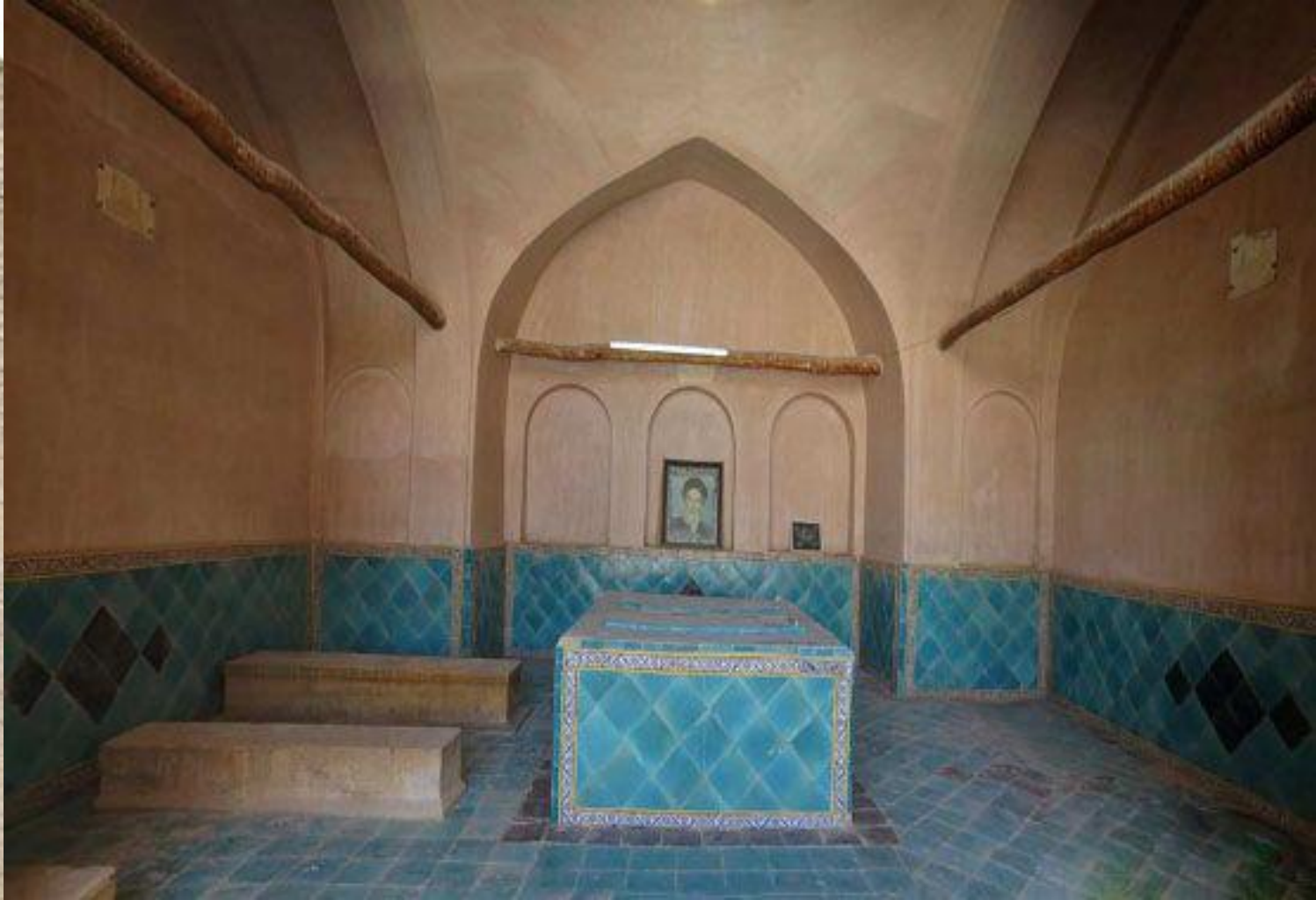

خواجه نظام الملک لودی
۴۰۸ - ۴۸۵ هجری
سیاحتکار نظامی و نظامی

خواجه نظام
الملک لودی

خواجه نظام الملک
وزیر آلب ارسلان و ملکشاہ

آرامگاه خواجه نظام الملک
محله دارالبطیخ اصفهان

آرامگاه خواجه نظام الملک

امور کشوری یعنی کارهای اداری، مالی، فرهنگی و مذهبی در تشکیلاتی که آنها را دیوان می نامیدند، انجام می شد.

در هر دیوان تعدادی از افراد زیر نظر رئیس دیوان، کار می کردند.

تمامی دیوان ها و کارکنان آنها تحت ریاست و نظارت وزیر قرار داشتند.

مهمترین دیوان های عصر سلجوقی عبارت بودند از:

دیوان استیفا

به امور مالی حکومت رسیدگی می کرد و مسئولیت محاسبه و دریافت مالیات ها را به عهده داشت.

دیوان رسایل یا طغرا

که وظیفه آن دریافت، ارسال و ثبت نامه ها و فرمان های حکومتی بود.

دیوان اشراف

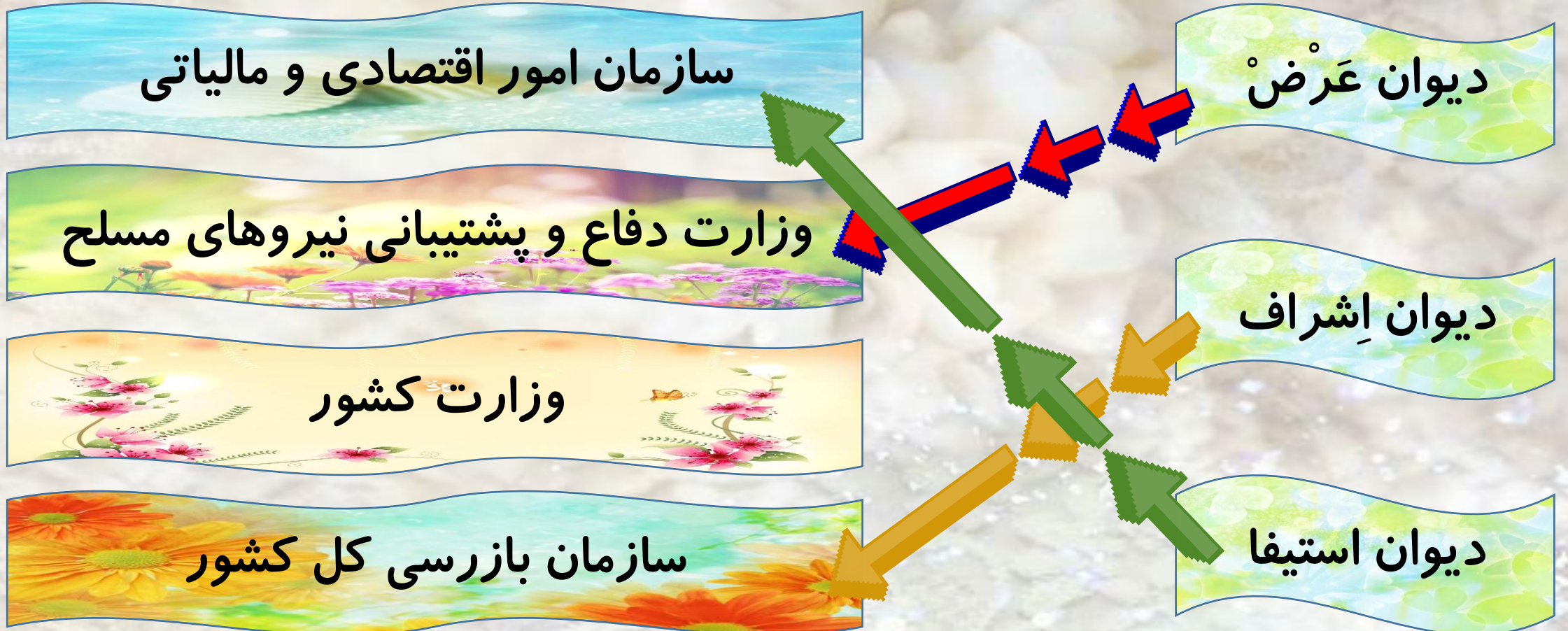
مسئولیت بازرسی و نظارت بر عملکرد وزیران، حاکمان ولایات، فرماندهان سپاه و کارکنان دیوان ها را عهده دار بود.

دیوان عرض

به وضع نظامیان رسیدگی می کرد و مسئولیت تهیه و تأمین تدارکات و تجهیزات نظامی را به عهده داشت. آمار نظامیان در این دیوان ثبت می شد.

هر کدام از دیوان های دوره سلجوقی به کدام یک از موارد مشابه امروزی مربوط است؟

میراث فرهنگی و تمدنی

به طور کلی دوره سلجوقیان از نظر گسترش دانش و هنر و ادب از دوره های برجسته تاریخ ایران محسوب می شود.

پس از ورود اسلام به ایران، کلاس های درس نخست در مساجد تشکیل می شد.

رفته رفته در برخی از شهرها مدرسه هایی ایجاد شد.

در دوران فرمانروایی سلجوقیان مدارس زیادی در ایران به وجود آمد.

خواجه نظام الملک مدارسى در شهرهاى مختلف بنیان گذاشت که همگى آنها نظامیه خوانده مى شدند.

مهمترین آنها نظامیه هاى نیشابور، اصفهان و بغداد بودند.

او اموال و املاک زیادى را وقف این مدارس کرد.

به مدرسان، مدیران و کارکنان نظامیه ها، حقوق پرداخت مى شد.
این مدارس، مقررات خاصى داشتند.

استادان و شاگردان با دقت خاصى گزینش مى شدند.

رقابت شدید برای رسیدن به مقام استادى در این مدارس.

ویژگی های
مدارس
نظامیه

امام محمدغزالی، عالم بزرگ ایرانی از استادان نظامیه بود.

همچنین سعدی، شاعر معروف نیز از دانش آموختگان مدارس نظامیه بود.

سایر وزیران و دیگر شخصیت های سیاسی و مذهبی نیز اقدام به تأسیس مدرسه کردند، به گونه ای که بیشتر شهرهای ایران دارای مدرسه شدند.

در آن زمان در شهرهای خراسان بیش از سایر مناطق ایران مدرسه وجود داشت.

در آستانه هجوم مغول ها، خراسان بزرگ ترین مرکز علمی، ادبی و مذهبی ایران بود.

گسترش زبان و ادب فارسی

توجه و حمایت از زبان و ادب فارسی در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان

لشکرکشی های محمود غزنوی و جانشینانش به هندوستان، موجب رواج زبان فارسی در آن دیار شد.

سلجوقیان نیز با توسعه قلمرو خود به سمت غرب، زبان فارسی را در آسیای صغیر رواج دادند.

در ابتدای دوره سلجوقی، نامه ها و فرمان های حکومتی و دفترهای دیوانی از عربی به فارسی تغییر کرد.

رواج زبان ترکی

در قرن های پنجم و ششم هجری، زبان ترکی که زبان فرمانروایان بود، نیز در ایران رواج پیدا کرد و برخی از واژه های آن به زبان فارسی راه یافت.

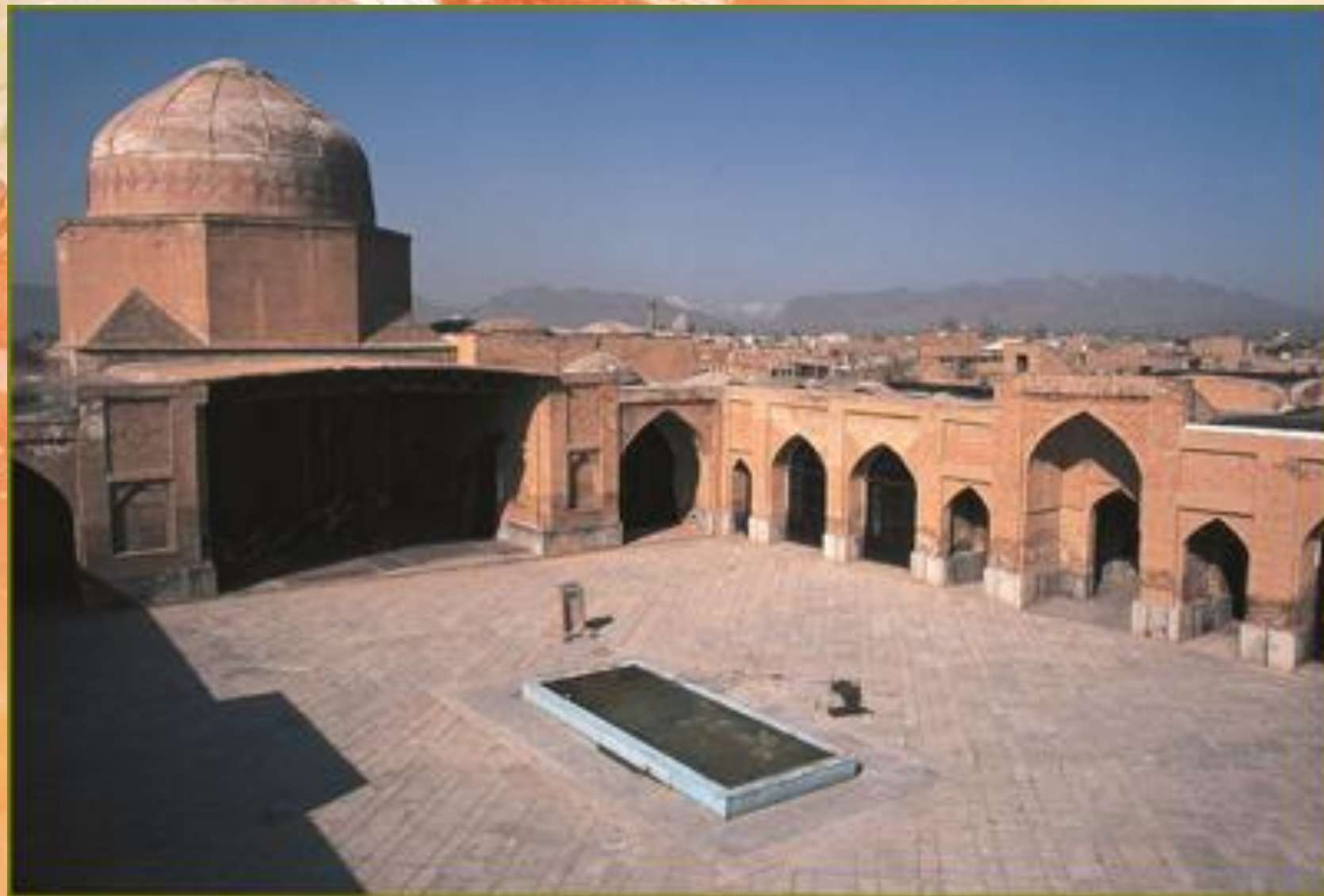
رونق و توسعه شهرها و معماری

در دوره سلجوقی به سبب آرامش و رونق بازرگانی، شهر و شهرنشینی گسترش یافت.

ری، نیشابور و اصفهان که پایتخت های سلجوقیان بودند از شهرهای مهم و آباد آن دوره محسوب می شدند.

معماران ایرانی در دوره سلجوقیان، بناهای زیبایی در ایران ساختند و معماری به اوج شکوفایی خود رسید.

در ساختن **مساجد** ایرانی، ابتکار خاصی به کار رفت و **حیاط و چهار ایوان اطراف آن** معمول گردید.

مسجد جامع گلپایگان

مسجد جامع
اصفهان

در ساختن انواع گنبدها، برج ها و مناره ها، کاروانسراها و مدارس نیز الگوهای جدیدی در معماری به کار گرفته شد.

برج طغرل
شهر ری

گنبد چهل دختران
دامغان

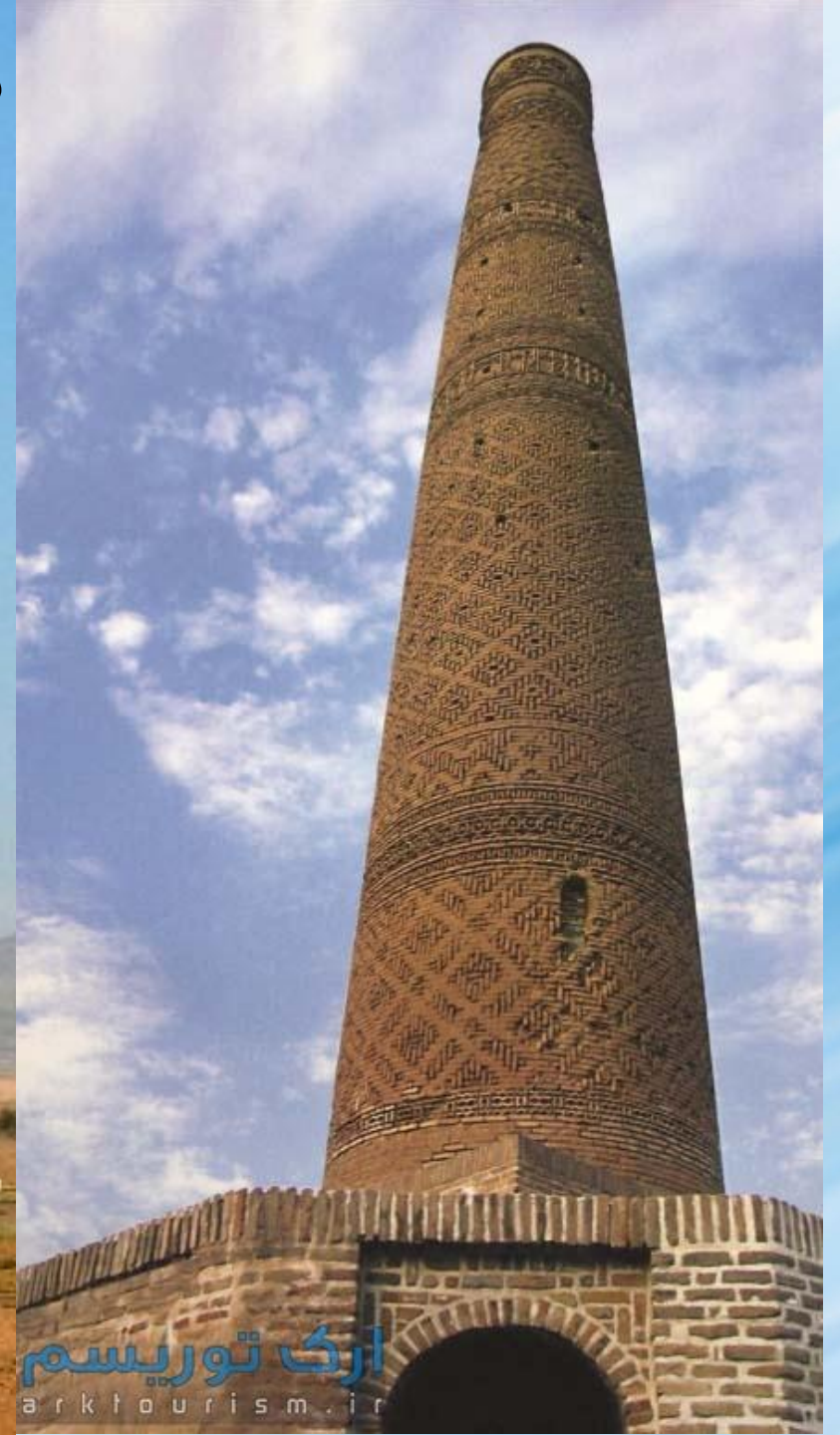

برج های خرقان
در شهرستان آوج
در استان قزوین

میل خسروگرد در نزدیکی سبزوار

کاروانسرای شرف

در نزدیکی سرخس (استان خراسان رضوی)

در قرن های پنجم تا هفتم هجری، «آجرکاری» و «کاشی کاری» در بناها به اوج زیبایی و شکوفایی رسید.

آجرکاری میل خسروگرد

آجرکاری
برج های خرقان

آجرکاری برج شبلی (دماوند)

کاشی کاری از ابتکارات مهم معماران ایرانی برای تزیین بناها بود.

کاشی کاری دوره سلجوقی:

در دوره سلجوقیان تولید کاشی توسعه خیره کننده ای یافت. مرکز اصلی تولید شهر کاشان بود. تکنیک استفاده از لعاب تک رنگ ادامه سنت های پیشین بود اما در دوران حکومت سلجوقیان برگسترده لعاب های رنگ شده رنگ کرم و آبی فیروزه ای و آبی لاجوردی - کبالتی نیز افزوده گشت. کاشی های سلجوقی به شکل ستاره یا صلیب بودند و بهترین نمونه آنها را می توان در گنبدخانه حرم امام رضا(ع) در شهر مشهد تماشا کرد.

کاشی کاری گنبدخانه حرم امام رضا (ع)

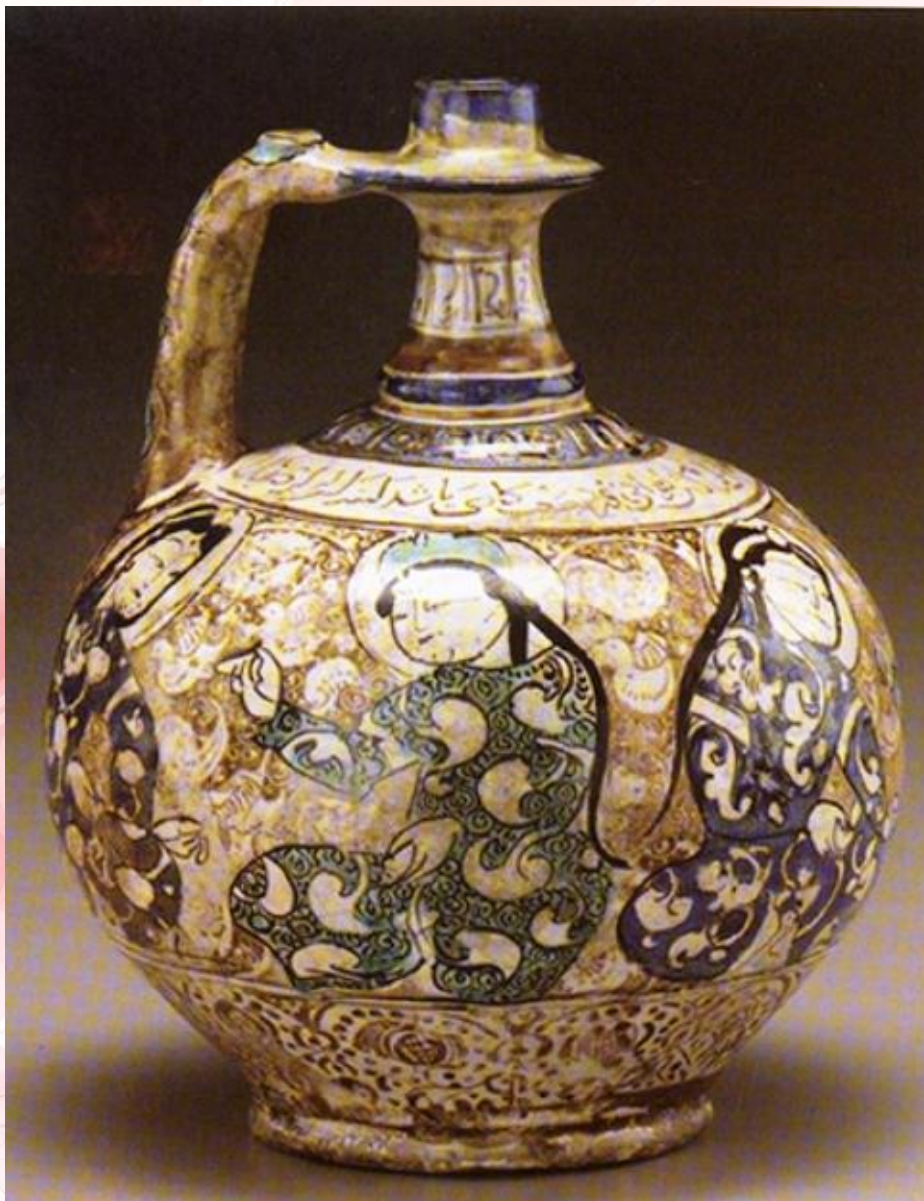

ساختن ظروف سفالین لعاب دار و بدون لعاب و ظروف زرین فام یا طلایی که با نقش و نگارهای مختلف تزیین شده، از جلوه های مهم هنر دوره سلجوقی بود .

ابریق (تُنگ) سفالی :

این ابریق که به صورت دوجداره ساخته شده ، ساخت شهر گرگان است و اکنون در "انستیتو هنر دیترویت" امریکا نگهداری می شود. دهانه ی این ظرف به شکل سر خروس ساخته شده و پوسته مشبک آن با لعاب فیروزه ای و نقوش ابوالهول و غزال تزیین شده است.

آبخوری سفالی:

در این ظرف آبخوری ، هنرمند از نقوش درباریان برای تزئین ظرف بهره گرفته است. نوع پوشش و البسه و آرایش مو در آن زمان را می توان با دقت در جزئیات این ظرف حدس زد. تکنیک استفاده شده برای نقاشی روی این ظرف، نقاشی رولعابی به شیوه مینایی است. آبخوری حاضر اکنون در گالری "فریر ساکلر" واشنگتن در امریکا نگهداری می شود.

در این دوره فلزکاری نیز رونق داشت.

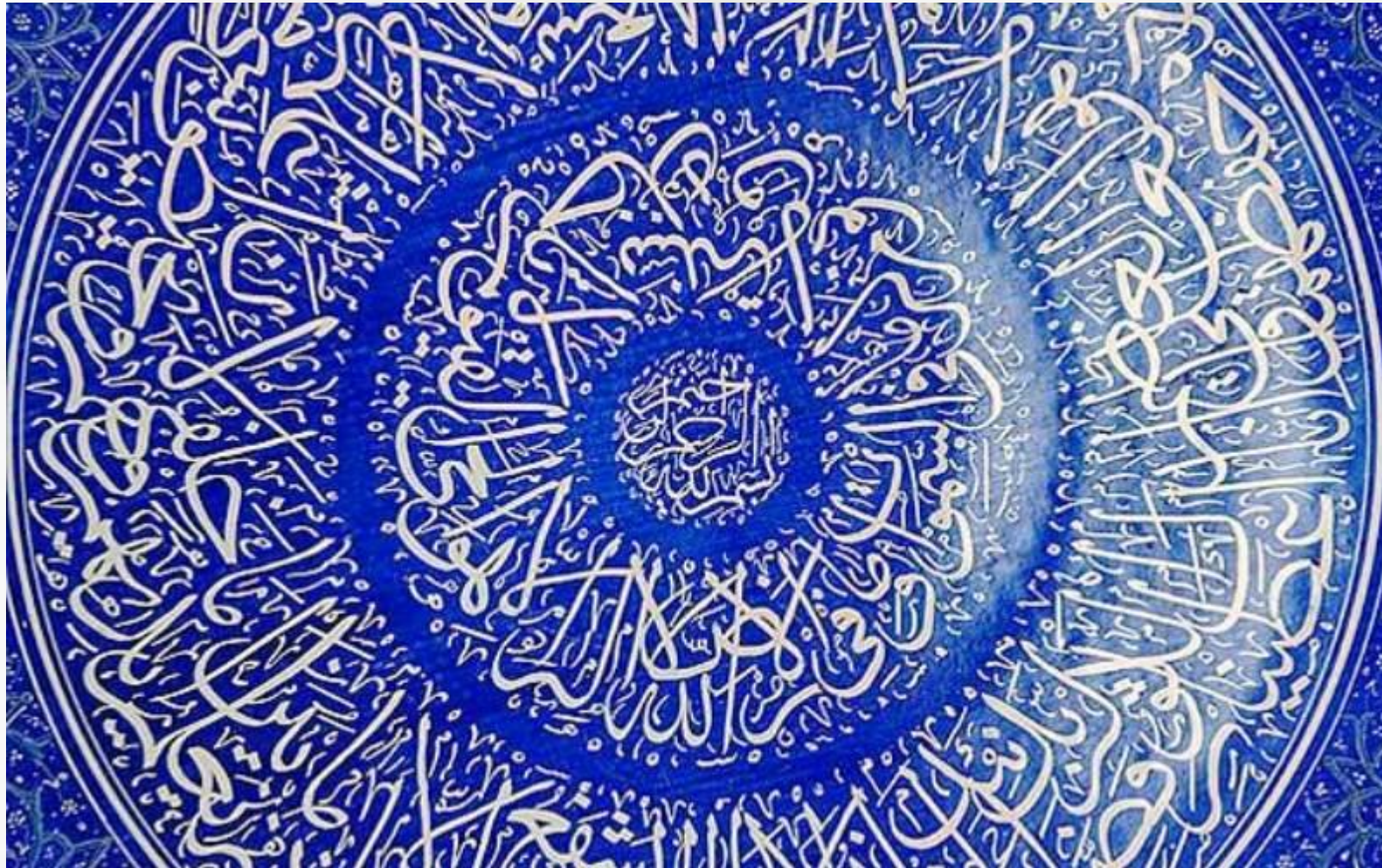

آینه گرد مفرغی:

برای تزئینات این آینه از دو ابوالهول ۱ در پشت آن کمک گرفته شده است ، این آینه متعلق به دربار شاهان سلاجقه روم (آناتولی) است که اکنون در موزه "لوور" پاریس در فرانسه نگهداری می شود.

ابریق، هنر فلزکاری دوره سلجوقی، از هرات، ۱۱۸۰ - ۱۲۱۰ م. ساخته شده از برنج با حکاکی برجسته و منبت کاری شده با نقره. محل نگهداری موزه بریتانیا، لندن.

همچنین خوشنویسی، تذهیب و ساختن جلد کتاب از چرم و نقش انداختن بر روی آن نیز گسترش یافته بود.

میناکاری و خوشنویسی
دوره سلجوقی

میناکاری و هنر دوره سلجوقی

هنر تذهیب دوران سلجوقی

سپاس از ہمراہی شما

